

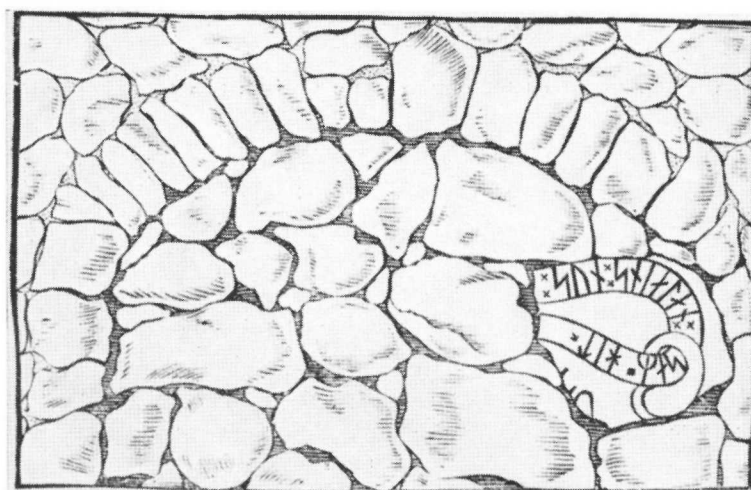

Fig. 62. U 960. Vaksala kyrka. Efter B 388.

Inskrift:

...⁵ sun¹⁰ snialan¹⁵ sar hit ...

... sun sniallan. Sar het ...

»... raske son. Han hette ...»

Till läsningen: 15 i är icke stunget. — D 1:173 har sk⁵ även efter 13 r, vilket emellertid är felaktigt.

Akusativens **sun⁵ snialan** har säkerligen varit föregången av en prep. *at* eller *æftir* 'efter, till minne av'. Inskriften har troligen haft följande form: »N. N. lät resa denna sten efter sin raske son. Han hette ...» Jfr U 1016 **sa hit: aki** ...

Enligt Bugge har inskriften möjligen varit versifierad:

[*æftir*] **sun sniallan, sar het** ...

Ett skiljetecken mellan orden, bestående av två vertikalt ställda kors, är sällsynt; jfr Sö 106, DR 66 Århus, 108 Kolind.

961. Vaksala kyrka. Nu vid Vaksalahöjden.

Pl. 22.

Litteratur: B 395, L 193, D 1:174. J. Bureus, F a 6 s. 47 n:r 36 (Bureus' egen uppteckning), F a 10:2 n:r 55, F a 5 n:r 427, F a 1 s. 96; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta Uplandica per Tiundiam (1710), s. 244 f.; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 64; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 67, 411, Acta Literaria Sveciæ 3 (1730), s. 96; E. J. Biörner, Epistola responsoria (1726), s. 26; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 157; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); R. Dybeck, Reseberättelse 1863 (ATA); G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 802; UFT h. 5 (1876), s. 72; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 105; Handlingar i ATA 1924; Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38 (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning (F a 10:2), kopparstick (F f 6 n:r 176 a); J. Rhezelius, teckning (F 11 n:r 103); osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 395; Dybeck (D 1:174); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Runstenen står rest 12 m. SV om vägskälet mellan stora landsvägen Uppsala—Rasbo och vägen Gamla Uppsala—Danmark. Ristningsytan är vänd åt N, sålunda mot landsvägen. — Plat-

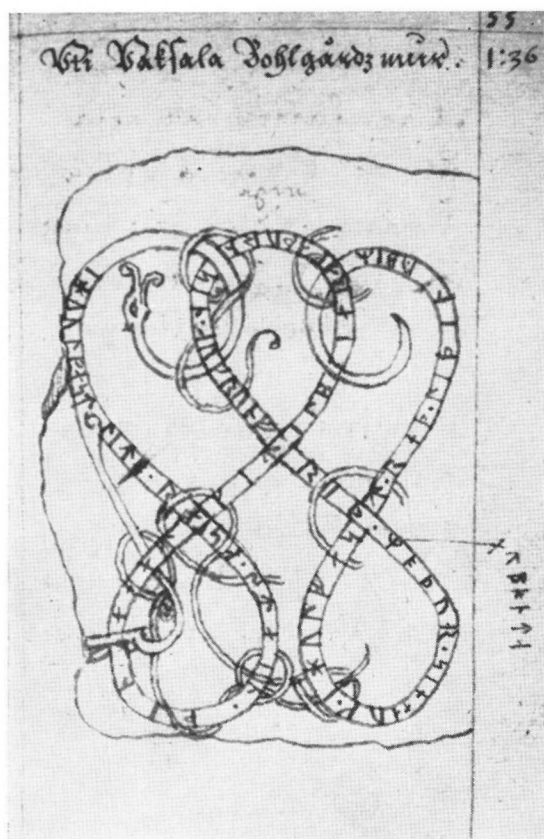

Fig. 63. U 961. Vaksala kyrka.
Efter teckning av Bureus.

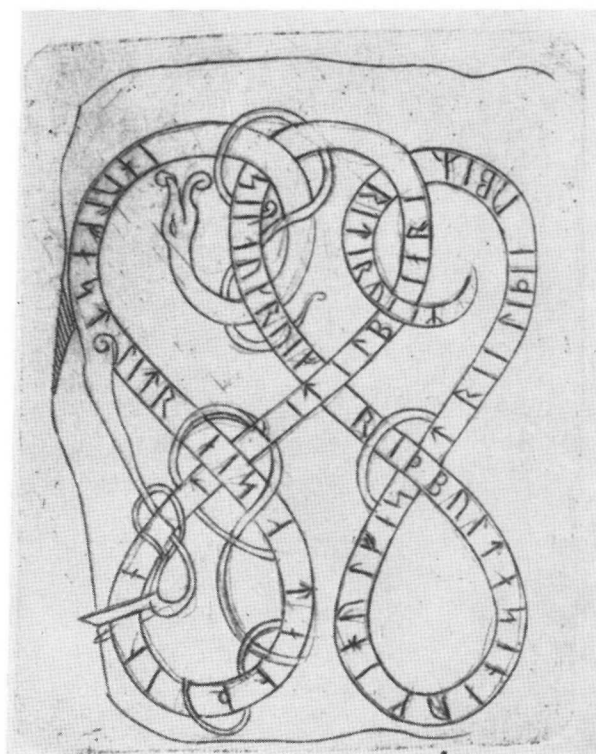

Fig. 64. U 961. Vaksala kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

sen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Upsala» och på kartan för fornminnesinventeringen 1937—38 (ATA).

Joh. Bureus har upptecknat inskriften den 9 maj 1594. Platsen var »I Waxala kyrkegårdsmur» (F a 6), »Vti Vaksala Bohlgårdsmur» (F a 10:2); »På bogårdsmuren innantill» (F a 5). J. Rhezelius (F l 1): »Waxala Sochn Vthi Bogårdsmuren.» — Kyrkoherden Carl Lithman år 1669 (*Ransakningarna* 1667—84): »Är och i Vaxala een sköön Kyrkiogård medh een sköön Boogårdsmur, dess lijke icke mångestädes skall finnas. I samma muur äro twenne Runske steenar medh fulle bookstäfwer effter dess bruukelige styyl skrefne; vppå den eena belägen i Öster skrefwet upå: Denne Steen hafwer Heilige Reise upreest öfwer sin hustru Röniska.» De två runstenar, som åsyftas, äro säkerligen U 961 och antingen U 962 eller U 963. Varifrån Lithman kan ha fått sin besynnerliga uppgift om inskriften, är gåtfullt. I länsmannen Anders Pehrson Rox' relation om fornminnena några år senare (likaledes i *Ransakningarna*) meddelas: »Säges och enn på Norrsjidan [av bogårdsmuren] inmuradt iembwähl påskrifwen»; Hadorph har tillagt: »inne på Kyrkiegården». D. v. s. stenen var insatt i bogårdsmuren på norra sidan av kyrkogården, på insidan, så att ristningen var vänd mot kyrkan och kyrkogården. — Peringskiöld meddelar: »Vthi Bogårdsmuren finnes tre stycken Runestendar, ibland grundwalen inmurade [U 961, 962 och 963]. Then första är en stor anseenlig Runesten på Norra sidan innan för muren, af whitachtig steen vthhuggen af then konstige Runeristaren Ubir, hwilken lefwat wid pass för tolfhundrade år sedan, vthi then fierde hundrade århige tiden efter Christi födelse. Wid Kyrkiogårdsmurens anläggande är thenna steen såsom ett gammalt och förachteligit Minnings-Märke hijtfördt, och

framstupa inmurat.» Peringskiölds placering av träsnittet tycks visa, att stenen var inlagt med högra kantsidan nedåt. Vänstra kanten låg uppåt, och här har ristningen blivit skadad, sannolikt vid stenens infogande i kyrkogårdsmuren. B 395: »I Kyrkogårds muren»; L 193: »Kyrkomuren.» — P. Dijkman: »Waksala Kyrckegård.» — O. Celsius har tre gånger granskat inskriften: den 23 febr. och 10 maj 1726 och den 16 aug. 1729. Platsen anges sålunda: »In Paroecia Vaxala, et muro cœmeterii.»

R. Dybeck anmärker i sin reseberättelse 1863: »Runstenarne (två) i bogårdsmuren böra hafva tjenligare platser.» De runstenar, som här åsyftas, äro U 961 och 963. *Sveriges runurkunder* (1863): »Denne präktige runsten har en föga tjenlig plats i norra bogårdsmuren innantill och är för djupt nedsatt i jorden.» Några år senare har också stenen blivit flyttad till sin nuvarande plats. På Geologiska kartbladet »Upsala» (1869) är nämligen stenens nuvarande plats angiven, och i beskrivningen meddelas: »W. om kyrkan, nära stora landsvägen.» *UFT* h. 5 (1876): »Denne präktige runsten är nu upprest invid landsvägen vid afvägen till kyrkan.» År 1924 erhöi kyrkorådet i Vaksala Riksantikvariens tillstånd »att flytta runstenen i Vaksala backe och de båda runstenarna i södra bogårdsmuren in på kyrkogården och där resa dem på lämplig plats». Flyttningen av den förra stenen blev emellertid aldrig verkställd.

Ljusgrå granit. Höjd 1,90 m., största bredd (nedtill) 2,20 m., avsmalnande uppåt, så att bredden vid toppen är 1,30 m.) Ett synnerligen vackert stenblock med slät och jämn yta. Numera är ytan delvis ganska skrovlig, med fördjupningar och hål, sannolikt beroende på ojämn vittering. På vänstra sidan är ristningen något skadad, och det första namnet i inskriften har därigenom blivit osäkert. Ristningen är synnerligen skickligt huggen, måhända Öpirs yppersta verk. Runorna äro djupt huggna och överallt tydliga. Svagast äro de sista orden (72—80 *riþ i n ubia*). Ornamentiken är grundare, på sina håll mycket svår att urskilja.

Inskrift:

hul-a + lit + raisa stain + þina at kitilbiarn . faður . sin + auk runfriþ . at . bonta . auk
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 ihulfastr . riþ . in . ubia
 65 70 75 80

hul-a let raisa stæin þenna at Ketilbiorn, faður sinn, ok Runfrið at bonda, ok Igulfastr reð, en Öpir.

»hul-a lät resa denna sten efter Kättilbjörn, sin fader, och Runfrid efter (sin) man, och Igulfast ombesörjde, men Öpir (ristade).»

Till läsningen: Intet sk framför 1 h. Nedre delen av runorna 2—5 ul-a är förstörd. 2 u är dock fullt säkert. Detsamma torde kunna sägas om 3 l: bst är tydlig, den utgår ett stycke nedanför ramlinjen och är rak; þ kan därför icke komma i fråga. Inskriftens alla þ-runor ha formen D. R. 5 kan endast ha varit a; bst är bevarad endast på hst:s högra sida. Även h är utslutet, då intet spår av bst finnes på hst:s vänstra sida, vilket måste ha varit fallet, om runan hade varit h. Av r. 4 återstår endast ett par cm. av en hst; inga spår av bst. m är icke möjligt. Avståndet till hst i 5 a är större än till hst i 3 l; detta skulle kunna tyda på en runa med bst på hst:s h. sida. Alldeles säkert är detta dock icke; jfr de ojämma avstånden mellan 1 h och 2 u och mellan 2 u och 3 l. Runan kan ha varit i, s, n, a, h, r; uteslutna äro däremot f och k. Sk efter 5 a är tydligt; likaså sk efter 8 t, 18 n, 42 n. 7 i är icke stunget; icke heller 75 i. 12 s l, 14 s l. Inskriftens þ-runor ha formen D. 26 i är sannolikt icke stunget; en hel mängd små gropar finnas här i stenytan, alla naturliga. Efter 34 n och 39 r är sk (icke +). 43 a har bst endast t. v. om hst.; likaså 59 a och 60 a. 48 n har bst endast t. h. om hst.; likaså 57 n och 76 n. Alla runorna i 63—71 ihulfastr äro tydliga. Sk efter 71 r är säkert; likaså efter 74 þ och 76 n. 73 i är sannolikt icke stunget. 77 u är icke stunget.

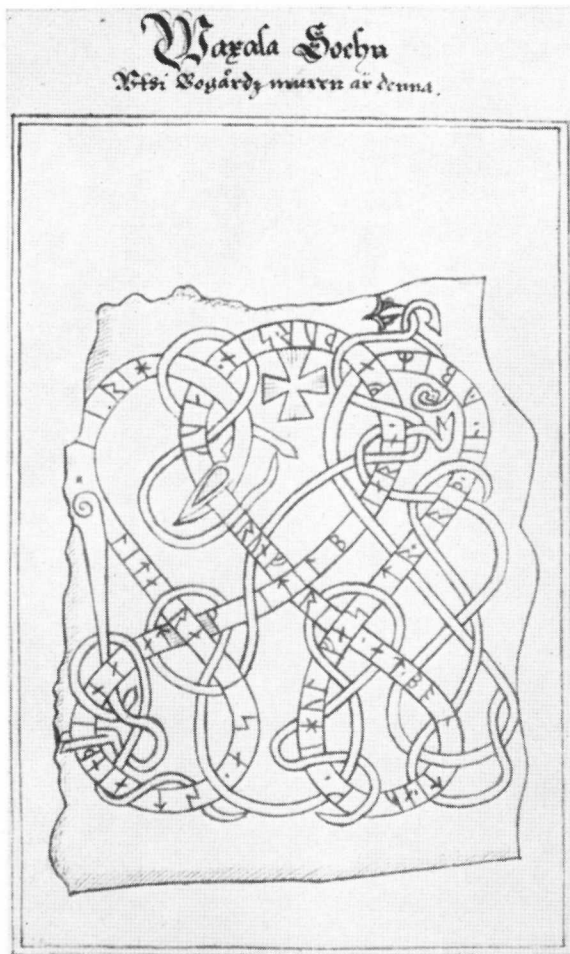

Fig. 65. U 961. Vaksala kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

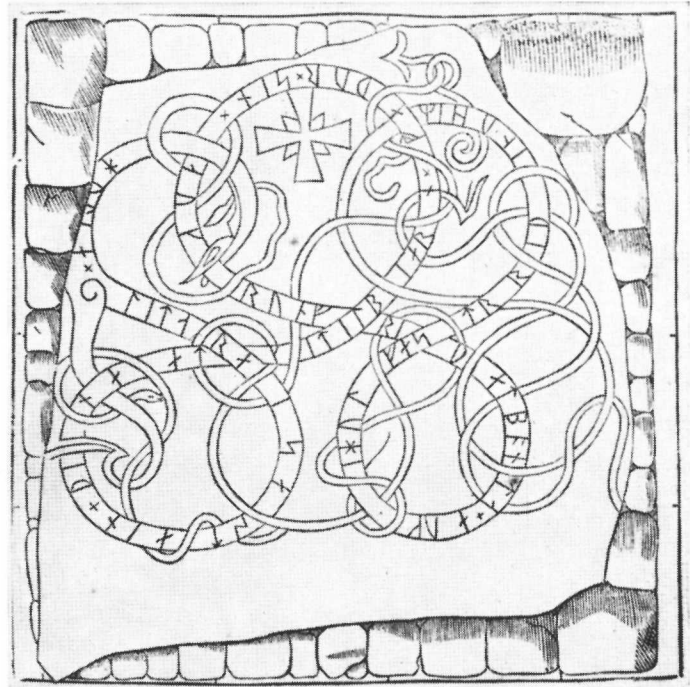

Fig. 66. U 961. Vaksala kyrka.
Efter B 395.

Bureus, F a 6: 1—5 **hul** ...; 53—60 **at · bonta · a** saknas; 72—80 **ep · lipin**; F a 10: 2: 1—5 **ihulfast**; 35—39 **fapurn**; 53—59 **mopur · sina** (i marginalen: **at bonta**); 63—80 **ihulfast · rep · lipin · ybir**. Bureus har tydligen konstruerat, där inskriften varit skadad (r. 1—5) eller oåtkomlig (r. 53—59 och 72—75): tilläggen kunna tydligt urskiljas på bläckets färg. F a 5: 1—5 **ihulfast**, 9—13 **resa**, 35—39 **fapurn**, 53—59 **at · bonta · sin**, 63—80 **ihulfast rep lipin ybir**, vilket tolkas: »Igulfastus regebat exercitum. Vbbirus.» — Rhezelius: 1—8 **hirii × lita**; 52 **p** saknas; 54—59 **at · bonta**; 63—80 **ihulfastr + rip · in · ybir**. Rhezelius har samma tolkning av slutet: »Igulfastus regebat exercitum. Ybbirus (sculpsit).» — B 395: 1—8 **hul-a × lita**; 72—80 **rip in ubir**. — Celsius: 1—8 **hul -- + lit**, 26 **e**, 72—80 **rip · in · ubir**. — Dybeck: 1—5 **hul --**; 72—80 **rip in · ubir**. »Af sista runan **raisa** återstår bara stafven ... Några runor tyckas varit skadade och sedan upphuggna, såsom **n i sin m. fl.**» — v. Friesen: 1—5 × **hu ---**: r. 3 »kan suppleras **l, p** eller **r (?)**, **n (?)**», r. 5 »förmodligen **a**»; 26 **e**: »stingningen tydlig»; 72—80 **rep · in · ubir**: punkten i 73 **e** »synes säker», 77 **u** »synes ej vara stungen». »Efter detta ord synes ej spår af runor.»

Peringskiöld tolkar inskriften: »Hylle lät ännu vpres a thenna Steen åt sin fader Ketilbiörn, och Rangfrid inrättade honom åt bemälte sin man; Hvilket skedde igenom Igulfastes försorg och Ubbes vthhuggning.» — Celsius: »Hul-- erigi fecit hoc saxum Ketilbiarno patri suo, Runfridis marito, atque Igulfastr. Incidit autem Vbir.»

Bureus' felaktiga läsning av inskriftens sista ord spökar ännu hos Brocman: »*Julfastr red ledin*, d. ä. Julfaster styrde eller var Anförare för Folket, twifwels utan för någon Krigshär, som gick ut af Riket eller Upland.» Ja, ännu Stephens uppger, med hänvisning till Bureus, att inskriften har **rep lipi**, vilket tolkas: »He redde the lith (led the array, headed the forces, fleet or army).»

UFT h. 5 (1876): »Hylja lät resa denne sten efter Kettilbjörn, sin fader, och Runfrid efter sin man. Och Igulfast författade, men Uber (reste).» (Tolkningen är av Carl Säve, eller P. J. Lindal, se s. 6 not 1.)

Brate: »Gylla (?) lät resa denna sten efter Kättilbjörn sin fader, och Runfrid efter sin make och Igulfast åstadkom (stenen? eller formulerade inskriften), men Öbber (ristade) . . . **hulja** har kanske varit **hulha** Gulla eller **hulma** (?) Holma.»

Att identifiera det första namnet stöter på stora svårigheter. Då det slutar på *-a*, bör det ha varit ett kvinnonamn. *Holma* är ett välkänt kvinnonamn (se Sö 331) men kan icke komma i fråga, då fjärde runan icke kan vara **m**. Av de grafiskt möjliga alternativen **hulia**, **hulsa**, **hulna**, **hulha** ger intet anknytning till något känt kvinnonamn. Stenen är här beklagligtvis kantstött genom åverkan, sannolikt i samband med dess inläggning i kyrkogårdsmuren. v. Friesen framhåller visserligen som ett tänkbart alternativ, att stenen redan vid ristningen skulle haft denna form och att runristaren — för symmetriens skull — skulle ha lagt slingan så tätt intill stenens kant, att den yttre konturlinjen och halva runorna ej fått rum på stenen. Det förefaller emellertid mycket otroligt, att han skulle ha förfarit så just med namnet på den som har låtit resa stenen, så att detta blivit så fragmentariskt och svårtytt. — Om namnet *Kättilbjörn* se Sö 226, om *Igulfastr* E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. — Kvinnonamnet *Runfrid* är känt från ytterligare två runinskrifter: U 1017 och 1022.

Den ståtliga minnesvården är rest över Kättilbjörn av hans dotter och hans hustru Runfrid. Inskriften fortsätter med att meddela, att *Igulfastr red*, vilket i detta sammanhang måste innebära, att Igulfast har ombesörjt arbetet å de båda kvinnornas vägnar. Det omtalas icke, huruvida Igulfast stod i något släktskapsförhållande till dem eller till den döde. Vad man närmast skulle kunna tänka är att han har varit Kättilbjörns måg, gift med hans dotter **hul-a**. Om innebörden av ordet *red* se vidare U 940.

Då **rip** måste höra till det föregående, vara predikat till **ihulfastr**, återstår som inskriftens avslutning 75—80 **in ubia**, vilket måste vara ristarens signatur, sålunda med verbet **risti** understood, utelämnat väl icke av glömska utan därför att symmetrien krävde, att runorna upphörde vid denna plats på stenen. Häremot kan visserligen invändas, att det ingalunda varit omöjligt för ristaren att i den närmast föregående slingan spara tillräckligt utrymme för ordet **risti**, om han så önskat. Men han stod icke främmande för förkortning, och det har icke stört honom att predikatet i sista satsen uteslöts. Han har förfarit på alldeles samma sätt på ännu en runsten i Vaksala sn, nämligen U 970. Om grafisk förkortning hos Öpir se för övrigt U 687.

962. Vaksala kyrka.

Pl. 23.

Litteratur: B 394, L 194. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Tiundiam* (1710), s. 246; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 68; *Kyrkoinventarium* 1829; UFT h. 5 (1876), s. 73; Fornminnesinventering i Vaksala sn 1937—38 (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F l 1 n:r 104); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiöld a. a. och B 394).